

ЗНАЧЕНИЕ НА ЮРИДИЧЕСКАТА ОТГОВОРНОСТ

Ас. Емилия Лилова

Правната действителност е основна форма на социална свобода и, за да може да се осъществи тази нейна същност е необходимо установената в правото мяра на свобода да бъде гарантирана. Затова правото съдържа в себе си и своята противоположност – принудата, като неотменимо свойство на правния порядък. Без специфичната си принудителност правото не може да изпълнява основното си предназначение, а именно да бъде нормативен регулатор с най-висок интензитет спрямо обществените отношения. То не може успешно да противопостави на фактическото неравенство между членовете на обществото тяхното равноправие и така да гарантира равновесието в социалното пространство. Без принудителния си характер правото не може да придаде на други явления така необходимите им ценностни измерения – да превърне обществото в правово и държавата – в правова държава.

Юридическата отговорност е основна разновидност на правната принуда, гарантираща общозадължителността на правото, тъй като без охранителните правни отношения не е възможно нормалното функциониране на регулативните такива. Охранителните правни отношения и на първо място тези, в които се проявява юридическата отговорност, се надстрояват над регулативните, за да ги обезпечат, защитят и гарантират.

Охранителната функция (някои автори я определят като защитна) е специфична реакция на правото спрямо деяния, израз на деструктивни сили вътре в обществото, които внасят конфликтност в обществените отношения и действат в противоречие с изискванията на действащото право. По

отношение на такива отрицателни/негативни явления (престъпления, административни нарушения, дисциплинарни нарушения, граждански деликти) правото трябва да намери ефективни средства и способности, с помощта на които да се противопостави и неутрализира в максимална степен вредния ефект на отрицателните фактори върху нормалното развитие на обществото.

Може би най-ефикасният метод за противопоставяне на антисоциалните прояви е предвиждането на конкретни последици за несъобразяване с изискванията на правните норми. Реализацията на тези последици, притежаващи естеството на охранителни мерки, води до протичане на нов вид обществени отношения, охранителни по същността си. За да могат да постигнат социалното си предназначение на защитници на регулативните правни отношения, те имат принудителен характер – правонарушителят е задължен да претърпи, да претърпи пасивно поведение – съответните мерки на принудително въздействие.

Основни характеристики на юридическата отговорност:

Юридическата отговорност се проявява реално като специфична система от правни отношения – следователно има свои субекти, обект, съдържание, изграждащи структурата на всяко правно отношение.

Субект-правонарушението има такава същност, че по принцип субектът, който може да реализира предвидената в правните норми санкция, трябва да притежава държавно-властнически правомощия. Нещо повече, от вида на правонарушението и предвидената за него санкция се определя и конкретният държавен орган. От тук произтича и държавно-властническият характер на системата от правни отношения, в които се проявява юридическата отговорност. Субектът, който я осъществява, се конституира като страна по правно отношение със свои конкретни материални права, които едновременно с това имат характер и на задължения – това са преди

всичко права и задължения на съответния държавен орган да определи конкретна мярка на отговорност и да я реализира (търсене и налагане на юридическа отговорност). Като втори субект се конституира извършителят на правонарушението. От това негово положение произтича и основното му материалноправно задължение да участва в системата от правни отношения по реализиране на юридическата отговорност. По друг начин казано, задължение на правонарушителя е да понесе, т.е. да претърпи пасивно поведение (да не противодейства) неблагоприятните последици, съдържащи се в санкцията на правната норма. Обект на системата от правното отношение, в което се проявява юридическата отговорност, както при всички останали правоотношения, е това към което те са насочени и върху което въдействат. Това са преди всичко **правно защитени материални и нематериални блага**, изразени в субективни права, които имат фактическо-юридическа природа. От една страна, това са фактически съществуващите блага, които се ограничават или отнемат в смисъл, че по принудителен ред се променя притежателя им. От друга страна, тези блага се проявяват едновременно като субективни права, върху които се посяга при реализиране на юридическата отговорност, т.е. **ограничаването/отнемането им е правомерно**. При различните видове юридическа отговорност се наблюдават съществени особености в обекта на правното отношение. Например при наказателната отговорност обект са блага, имащи строго личен характер – ценности, произтичащи от биологичната и социална същност на личността – всъщност това са естествените права на човека като право на живот, свобода, лична и телесна неприкосновеност и т.н. Те могат условно да бъдат наречени основни субективни права на индивида, тъй като отразяват негови същностни, иманентни социално-биологични характеристики.

По своето съдържание юридическата отговорност се изразява в прилагане на определени мерки на държавнопринудително въздействие – правни санкции.

Санкцията е елемент от правната норма, но същевременно и тя носи белезите на една правна норма, защото показва по какъв начин трябва да се развият определени правни отношения, представляващи съдържанието на юридическата отговорност. В тази връзка проф. Венелин Ганев говори за ефективна санкция – тази в кинетично състояние, за разлика от санкцията в латентно състояние, като категория възможни правни последици. Юридическата санкция може да се определи като предвидени в действащото право правни последици, които ще се реализират спрямо правонарушителя при наличието на състав на правонарушение. Според проф. В. Ганев неправомерните юридически действия (по-точно правонарушенията) са не само противонормни, но са и неизпълнени правни последици, защото правната норма не може по друг начин да се наруши, освен като правните последици, предписани от нея не се изпълнят.

В този смисъл правонарушението се явява най-важното основание за възникване на юридическа отговорност.

Това явление, освен че представлява неправомерно юридическо действие, може да се определи като виновно извършено противообществено деяние, обявено от закона за наказуемо със съответното наказание. По своята структура то е сложен юридически факт, тъй като се състои от елементи, които трябва да са налице, за да има правонарушение. Юридическа отговорност може да се търси само тогава когато са настъпили в своята кумулативност всички елементи от състава на правонарушението. Те са четири основни:

1. Обект – обектът на правонарушението е това, срещу което е насочено противоправното деяние. Най-често са материално изразени явления от заобикалящата ни действителност, но също така може и да са нематериални – чест, достойнство, свобода и т.н.

2. Субект – това е лицето, извършило противоправното действие, което трябва да е деликтоспособно (изискване за навършена възраст и вмняемост).

3. Обективна страна на правонарушението – то се състои от три задължителни елемента:

– противоправно деяние – погрешно е да се мисли, че правонарушение има само при наличие на действие, то може да се прояви и чрез бездействие. По принцип правната норма изисква активно поведение, но с бездействието си деецът е нарушил това изискване;

– вредоносен резултат (вреда) – това са неблагоприятните последици, които понася ощетеното лице;

– причинна връзка между горните два елемента, т.е. вредата трябва да е пряка и непосредствена последица от противоправното поведение на дееца.

4. Субективна страна на правонарушението – в нея се включва един основен елемент – вина. Тя се определя като субективното отношение на дееца към извършеното от него деяние и настъпилите противоправни последици. Вината има своя интелектуална страна, която изразява оценката, която дава дееца за неправомерното си поведение и съзнаването или несъзнаването на това поведение. Другата е волевата страна на вината, изразяваща участието на волята на правонарушителя в извършването на правонарушението.

Основните форми на вината са:

1. Умисъл – от своя страна той се разделя на:

– пряк – деецът съзнава характера на поведението си и разбира характера на настъпилите последици, а във волеви план той иска и цели настъпването на вредоносния резултат;

– евентуален – в интелектуален план е същото като при прекия умисъл, но във волеви план деецът не цели пряко вредоносните последици, но ги приема и не прави нищо, за да ги предотврати.

2. Непредпазливост – тя се разделя също на две разновидности:

– небрежност – при нея деецът не съзнава и не предвижда настъпването на противоправните последици, но е бил длъжен и е могъл да ги предвиди.

– самонадеяност – деецът много добре осъзнава противоправния характер на деянието си, предвижда настъпването на вредоносния резултат, но предполага, че може да го предотврати.